

Lamas Carvajal e o Rexurdimento

CARME HERMIDA

1. Anotacións biobibliográficas¹

Antes de entrar no estudio das ideas lingüísticas de Lamas coído que convén facer unhas breves anotacións biobibliográficas desta figura, deste xeito seranos máis doado encadrala dentro do Rexurdimento e tamén estima-la súa importancia.

Valentín Lamas Carvajal naceu na cidade de Ourense o primeiro de novembro do ano 1849. Estudiu o bacharelato no instituto ourensán onde tivo por mestres a dúas ilustres figuras do galeguismo da época, García Mosquera, poeta e autor da primeira tradución ó galego do *Beatus Ille* de Horacio, e Saco Arce, profesor de grego e autor da primeira gramática científica do galego. Parece ser que nos primeiros anos 70 o autor do *Catecismo do Labrego* se desprazou a Santiago para cursa-la carreira de Medicina, pero ningún testemuño documental avala esta hipótese. Morreu na cidade na que nacera o mesmo día da inauguración da Real Academia Galega, o 4 de setembro do ano 1906.

Nos seus 57 anos de vida Lamas dedicouse a dúas tarefas principais, o xornalismo e a literatura. Como xornalista traballou no *Heraldo Gallego*, publicación da que foi propietario e director, que estaba escrita en castelán, aínda que mantiña un claro compromiso con Galicia e co galego. Este xornal fundouse no ano 1874 e desapareceu no 1880.

No ano da desaparición do *Heraldo* fundouse en Ourense un xornal de carácter liberal, *El Eco de Orense*, no que Lamas vai colaborar dende os seus inicios. No ano 1883 converteuse no seu director-propietario, cargo que ostentou ata a súa morte. Neste xornal era o encargado da *Mostacilla*, unha das seccións máis populares, na que realizaba en verso comentarios críticos da actualidade.

¹ Sobre este punto pode consultarse J. Fernández (1950): *V. Lamas Carvajal. Estudio biobibliográfico*. Moret.

Antes da súa entrada no *Eco* e antes tamén da desaparición do *Heraldo*, Lamas Carvajal protagonizou un dos feitos máis sobranceiros do XIX galego: a fundación, no ano 1876, do primeiro xornal escrito enteiraamente en lingua galega, *O Tío Marcos da Portela*. A publicación, que comezou sendo quincenal pero pasou axiña a ser semanal, acadou no mesmo ano do seu nacemento unha tiraxe de 4.000 exemplares. O xornal viviu ata o ano 1889, aínda que con algunha interrupción -a máis longa entre 1878 e 1879-, e saíron en total catrocentos trinta números. O seu contido principal constituían as coitas e os infortunios do pobo, en especial dos labregos, receptores ideais do xornal. O compromiso co idioma, ademais de ser evidente na súa redacción, explicitábase na súa cabeceira, onde se dicía: "Teñen os pobos a gala no seu linguaxe falar; fálase chino na China, portugués en Portugal, catalán en Cataluña, e na Alemaña, alemán, soilo os gallegos d'agora hastra vergonza lles da falar a melosa e dulce fala que falan seus pais". Ademais, entre os mandamentos do Tío Marcos aparecía "falar o gallego enxebre".

A obra literaria de Lamas non é excesivamente abundante pois redúcese a 13 libros, 5 deles en castelán, 1 bilingüe e os 7 restantes en lingua galega. As obras en castelán son os poemarios *La Monja de San Payo*, *Flores de Ayer*, *El Cancionero del Miño* e *Las dos perpetuas*, publicadas entre o ano 1871 e o 1874; e a *Mostacilla*, recompilación en tres tomos das súas publicacións no xornal *El Eco de Ourense*, que saíu do prelo nos anos 1897-98. O libro bilingüe, *Desde la reja*, publicouse no 1878 con 32 poesías, 5 en galego e 27 en castelán.

As sete obras en galego foron *Espiñas, follas e froles*, publicada na súa primeira edición no ano 1875, as *Dez cartas ós gallegos*, escritas con motivo da Exposición Rexional de Santiago do ano 1875; as *Saudades gallegas*, do ano 1880. No 1887 publicou a *Gallegada, Tradicións, costumes, tipos e contos da terriña*. Dous anos despois, no 1889, aparecería *O Catecismo do labrego*, libro do que se farían ata o ano da morte do autor, no 1906, 13 edicións, case unha por ano, e que fora publicado con anterioridade por entregas no *Tío Marcos da Portela*. A súa derradeira obra publicada en galego foi *A Musa das aldeas*, que viu a luz no 1890.

Destá pequena incursión na biobibliografía de Lamas, convén salientar dous aspectos, en primeiro lugar, o feito de que a súa produción literaria en lingua castelá se concentre na primeira etapa da súa vida. A partir do ano 1875 só escribirá libros en lingua galega. Unicamente no ano 1897 rompe esta constante cunha recompilación dos versos xa publicados en *Mostacilla*. Esta aseveración non é válida, así e todo, para a súa produción xornalística, que se manterá en lingua castelá ó longo da súa vida.

En segundo lugar, obsérvase que, aínda que viviu ata o ano 1906, a súa produción literaria en galego, alomenos a coñecida, remata coa desaparición no ano 1889 do *Tío Marcos da Portela* e coa publicación no 1890 da *Musa das aldeas*. Estamos, daquela, diante dun caso de renuncia ó idioma semellante á de Rosalía, aínda que con substanciais diferencias. A máis evidente é que Lamas non arrenega do idioma galego explicitamente nin despois escribe obras de creación en castelán. De tódolos xeitos, non deixa de ser rechamante que un home que defendeu o idioma do xeito que el o fixo acabase renunciando a el.

As causas desta ruptura non están claras abondo. Sen embargo, coido que non é aventurado supor que estas están intimamente relacionadas coa situación política do país. Pola súa traxectoria persoal Lamas foi unha das persoas que máis influíu e tamén que máis axudou na consolidación dunha ideoloxía rexionalista. Nos seus xornais tiveron un profundo eco tódalas cuestións relacionadas con Galicia e calquera artigo ou acción que puidese redundar en beneficio da nosa nación tiña alí acollida. Con todo, cando no ano 1891 se creou a Asociación Rexionalista Galega de Ourense, Lamas só foi nomeado presidente de honra pero non foi elixido para ningún cargo executivo da mesma. Isto, xunto co pouco eco que a propaganda rexionalista tivo na cidade de Ourense e xunto tamén coa inimidade que mantivo con dous dos máximos representantes do rexionalismo na capital, García Ferreiro e Pérez Placer, puido provoca-lo desencanto do autor e, asemade, o seu afastamento de todo o que estivese relacionado co rexionalismo, especialmente da lingua, o seu sinal de identidade máis visible.

Independentemente destas consideracións, hai un feito que é obvio: Lamas Carvajal é un dos personaxes máis senlleiros do Rexurdimento no relativo á súa percepción da realidade do idioma galego.

2. A análise da realidade sociolingüística²

Para a análise das ideas sobre a situación da lingua na sociedade da época e sobre a normalización do idioma que expresou o autor do *Catecismo do Labrego* voume restrinxir ó estudio dun único artigo, porque nel se resumen moitas das teimas do autor ó longo da súa vida. Este artigo, como se pode comprobar na transcripción do mesmo que se inclúe ó final do comentario, non vai asinado directamente por Lamas, senón por un pseudónimo, Manuel de Lence.

² Para completa-la visión do Rexurdimento pode consultarse C. Hermida (1992): *Os precursores da normalización. Defensa e reivindicación da lingua galega no Rexurdimento (1840-1891)*, Xerais.

A convivencia entre galego e castelán

Lamas Carvajal, e igual ca el tódalas persoas que no século XX tomaron consciencia de Galicia e da súa realidade, tiña unha idea clara e, polo xeral, acertada de cal era a situación na que se producía a convivencia entre o galego e mailo castelán na sociedade da época.

No texto analizado indícase que na Galicia decimonónica existían dous grupos claramente diferenciados pola lingua que falaban; por unha banda estaban as persoas que se negaban a falar en galego, ás que o autor se refire como "moitos galegos que se teñen por bos" e que, sen embargo, "non son capaces de ler e parolar un parrafeo na nosa fala". O outro grupo estaba formado polos usuarios do galego. A nivel non oral a situación era moito máis grave pois, debido a unha escolarización en castelán, non había en Galicia, tanto entre os galegofalantes coma entre os que non o eran, costume de ler nin de escribir en galego.

Sobre a diferenza existente entre estes dous grupos o autor só nos dá unha lixeira indicación, a contida no sintagma:

"¿Que estrano ten que a xente labrega, en canto sabe algunhas palabras castelás, as indilgue armando un batiburrillo de mil diabros, ó ver o escatimento que fan do idioma gallego as presoas que debían dar exemplo?".

da que se deduce que as persoas que falaban galego eran principalmente os labregos e as que falaban castelán un grupo situado nun nivel máis alto e que constituía o modelo de comportamento imitado polos labregos.

As informacións doutros textos da época confirman, efectivamente, que o grupo dos castelanfalantes estaba conformado polas persoas de status económico e cultural medio alto e normalmente habitantes das cidades. Os galegofalantes, pola contra, constituían o status cultural e economicamente máis baixo e estaban instalados maioritariamente nas zonas rurais.

Os focos castelanizadores

No grupo dos que dominaban e falaban o galego, Lamas observaba unha forte tendencia á castelanización que el atribuíu a varias causas. En primeiro lugar "ó estropicio que cada día van facendo máis grande os que volven do servizo coa súa terminoloxía especial", isto é, ó influxo negativo que tiña para o galego a existencia de persoas obrigadas por razóns económicas e/ou militares a abandonaren o seu lugar de residencia e a trasladárense a unha cidade galega ou fóra de Galicia. Estas persoas, no seu intento de fachendear diante dos seus paisanos ou, mellor dito, de marcaren distancias cos seus iguais, non dubidaban en empregar tódalas palabras castelás que coñecían para impresionaren os seus conveciños ou os seus oíntes en xeral.

A influencia negativa destes grupos humanos na colectividade galegofalante debeu ser moi importante pois as referencias a eles son moi numerosas na época. Un exemplo moi ilustrativo do que acontecía cos mozos que volvían do servicio, ademais do dato proporcionado por Lamas, é o presentado por Daniel Álvarez no conto "Toribio Touriñán"³, publicado na revista *Galicia Humorística* no 1888. Toribio, mozo dunha aldea do concello de Tordoia, é chamado ó servicio e destinado á cidade da Coruña. Este cambio de hábitat provoca nel un inmediato cambio lingüístico que se puña de manifesto cando se dirixía ás criadas dicíndolles: "Ola, sempaticosa, benia a la nai que te votó a este mundo" ou "*Marusa* ¿quieres que te aprenda el ejercicio?".

Noutros textos da época as figuras ás que se lles atribúe esta característica de abandono do idioma son as mozas que van servir á cidade, como por exemplo a que lle contesta a Toribio dicíndolle "Higo no, que tenjo miedo de que te se adispere el fusil e me abras aljún burato".

Ademais das criadas e dos soldados, os emigrantes que volven son outra fonte de castelanización pois, para interporen barreiras entre eles e os seus conveciños, volven utilizando unha lingua allea. En *Maxina*, obra de Marcial Valladares publicada no ano 1880, inclúese un diálogo entre dous mozos da aldea, el emigrante en Andalucía, ela criada en Santiago que se desenvolve deste xeito:

♫ ¡Hola chica! ¿Vas pa la vila?
♫ Hombre, vou. ¿Y tu?
♫ Yo me quedo un poco acá.
♫ Hasta onde sea, iremos en compañía⁴.

No grupo dos emigrantes unha das figuras máis representativas da época é o *cadiceño*, emigrante en Cádiz que volve cos petos baleiros pero falando andaluz. Este tipo foi maxistralmente pintado por Rosalía de Castro⁵ pero xa fora ridiculizado con anterioridade por outros autores como Neira de Mosquera, quen no ano 1851⁶ nun artigo que se titula *El Cadista* incidía na traición idiomática deste personaxe.

O segundo foco castelanizador salientado por Lamas no texto era o constituído polas persoas que se avergonzaban de usa-la súa lingua fóra do cotián. Trátase agora de falantes que perante un estraño utilizaban como lingua de relación unha distinta da propia. Esta actitude é definida

³ Daniel Álvarez, "Toribio Touriñán", en *Galicia Humorística*, 7 (15.05.88), 213.

⁴ M. Valladares, *Maxina ou a filla espúrea*, Galaxia, Vigo, 1970, 71.

⁵ Rosalía de Castro, "El Cadiceño", en 1866. *Almanaque para uso de la juventud elegante y de buen tono, dedicado a todas las bellas hijas del país*, Imprenta de Soto Freire, Lugo, 1865, 73-82.

⁶ Neira de Mosquera, "Tipos de Galicia. El Cadista", en *Eco de Galicia*, 39 (9.8.1851), 3-4.

polo autor como vergonza polo propio, idea esta sobre a que quero chama-la atención, pois aínda que non se corresponde exactamente, pode ser considerada un precedente do actual concepto de autoodio.

Un exemplo práctico desta actitude pode verse no conto "Las señoritas de Carnero" de José Ojea (*Galicia Humorística*, 1 -15.1.1888-, 6-8). Estas eran mulleres da pequena burguesía urbana que "en el uso doméstico emplean el gallego (...) Mas para las cosas solemnes tienen el castellano híbrido".

Por último, o autor do *Catecismo do labrego* fai mención da castellanización inducida por razóns miméticas. Como as persoas dunha determinada cultura e dun determinado status socio-económico elevado se expresan en castelán, as situadas nun status inferior, nun acto reflexo e que expresa o desexo de igualación co status superior, tentan tamén utiliza-la lingua na que se expresan os superiores. Esta adopción da lingua allea é explicable en determinadas situacións de conflito lingüístico porque as linguas funcionan como marcas de clase e porque, para os falantes da lingua menos valorada socialmente, esta aparece como a barreira máis visible que os afasta da clase superior. Dende esta óptica, abandona-la lingua propia para adquiri-la allea constituía unha alancada xigantesca para acceder a un status superior.

Os intentos de educa-los fillos en castelán, que aquí non son comentados pero que constitúen outro dos feitos recorrentemente denunciados por Lamas, é tamén moi ilustrativo dese abandono da lingua como un intento de subir na escala social.

Nestes que acabo de enunciar non se esgotan os focos castellanizadores, había outros moitos que tiveron no transcurso do tempo unha grande influencia, como a escola, que nestas épocas comezaba a popularizarse, pero cos comentados coido que xa é posible ter unha idea de cal era a apreciación que tiña Lamas e outros contemporáneos da situación pola que atravesaba a lingua galega.

O Rexurdimento. Os seus obxectivos

Nesta situación de descoñecemento do galego por uns e de desexo de descoñecelo por outros, aquí só esbozada, nesta tendencia xeneralizada ó abandono do galego xorde un amplo movemento de reivindicación do idioma propio que hoxe coñecemos como Rexurdimento.

Antes de seguir adiante coa descrición dos obxectivos da Renascenza cómpre clarexar, aínda que sexa moi brevemente, que este movemento reivindicativo non naceu con esta finalidade, senón que esta é consecuencia directa dunha reivindicación política anterior. É dicir, o Rexurdimento da lingua e da literatura galegas iniciouse logo dunha análise política da realidade e da certeza de que Galicia non conseguiría o

nivel de desenvolvemento que lle correspondía de non ser que antes adquirise consciencia de si mesma. Isto é, se de primeiras non se asumían con orgullo e fachenda tódolos aspectos que facían do galego un pobo con entidade de seu e diferente dos seus veciños, non sería posible avanzar polo camiño do progreso.

Os participantes destes ideais decatáronse de que a defensa da identidade diferencial galega, necesaria para adquiri-lo autogoberno político e o desenvolvemento do país en tódolos eidos, tiña un dos seus alicerces fundamentais na conservación e na recuperación do idioma propio. Por iso a lingua pasou a ser un dos elementos máis reivindicados do século pasado, porque sen ela Galicia perdería a súa identidade.

O movemento de reivindicación do galego no XIX ten pois como finalidade básica a conservación do idioma e esta pretenderon conseguila realizando tres tarefas básicas:

✂ Recuperando para el o prestixio perdido a través de séculos de colonización e de infravaloración.

✂ Dotándoo dos instrumentos de coñecemento e de análise propios dunha lingua de cultura: unha gramática e un dicionario.

✂ E elevando o seu emprego ós niveis propios dunha lingua normalizada. De entre os diferentes niveis de uso o que máis interesaba conseguir e polo que máis se loitou nun primeiro termo foi pola creación dunha literatura, pero, unha vez que esta ía agromando, comezaron novos pedimentos, como por exemplo o seu emprego na escola.

A recuperación do prestixio

Os séculos de colonización castelá e a dirección que esta seguiu, primeiro afectando ás clases máis poderosas e despois descendo na escala social, motivaron unha negativa consideración social do idioma que se pode resumir en cualificativos como "ruda, bárbara, incapaz de expresar tódolos sentimentos", etc., aplicados á lingua.

Os rexurdimentistas, aínda que moi poucas veces o expresaron explicitamente, foron conscientes de que esta negativa consideración do idioma, primeiro defendida polos castelanfalantes e despois interiorizada polos galegofalantes, era unha das principais razóns que inducían ó abandono do galego. Por iso unha das súas tarefas fundamentais, e tamén a máis traballosa, pois aínda hoxe nos está plenamente lograda, foi a de prestixia-lo idioma. Dito doutro xeito, emprenderon o labor de proporcionar argumentos que contrarrestasen a infravaloración do galego e que, como consecuencia, paralizasen o seu abandono.

Lamas Carvajal fornece neste seu texto exemplos abondos, deste mecanismo de cualificacións positivas para o idioma. Aquí é onde hai que encadra-la adxectivación positiva da lingua manifestada en formas como

meloso ou na afirmación de que se trataba dunha lingua que lles daba envexa a tódolos que traballan pola rexeneración das falas rexionais. Tamén seguen ese mesmo camiño as referencias á condición de lingua de cultura empregada por grandes xenios noutros momentos da nosa historia e ó seu uso mesmo fóra das fronteiras de Galicia e a mención ó aprecio que, no momento en que escribía o autor, lle demostraban os estranxeiros, posto de manifesto cando recrimina ós galegos por teren "vergonza de facer uso do que os estranos tanto ademiran e con tanto intrínsecos aprenden".

A motivación do uso

Á beira destes argumentos que servían para evitar, a través do seu prestixiamento, o abandono do galego, existían outros que, asemade, pretendían mover ó seu uso. Este é o caso da equiparación que se fai entre falalo, lalo e, por suposto, non ter vergonza de facelo e "ser verdadeiro fillo da terra na que se naceu" e as referencias ó vencello existente entre o progreso do idioma e o progreso do país. O autor, no caso do texto analizado, restrinxe este progreso ó renacemento literario, pero noutros escritos as súas referencias son ó progreso material en xeral. Así acontece no primeiro parrafeo de *Tío Marcos da Portela*, saído á rúa o 7 de febreiro do 1876, onde di textualmente:

"Cobizo que non haxa un currunchito na nosa páteira onde non se oía o noso brande e meloso linguaxe limpo das misturas doutras lénagoas, nos fiadeiros, nas romaxes, nos parrafeos coas mozas, nas cántigas. En todo é necesario que respandeza a nosa fala. Isto tedes que cumprir ó pé da letra si é que tedes o nobre anhelado de conseguir a prosperidade desta adourada rexión, votando asina os novos cimentos dun porvir cheo de gloria".

Esta idea, xeral no Rexurdimento, foi tamén moi fortemente defendida por Saco Arce⁷, quen indica que o caso catalán é o mellor exemplo de que o uso e a reivindicación do idioma están fortemente unidos co progreso do país. Os cataláns defenden e falan o seu idioma e son unha nación industrial, rica e avanzada.

A conquista de novos usos

No relativo a conseguir para o galego usos comúns a unha lingua normalizada e os instrumentos propios desta, cómpre indicar que no momento en que este texto foi escrito xa había unha literatura en fase de preconsolidación e xa foran escritas varias gramáticas e varios dictiona-

⁷ J.A. Saco Arce, "Prólogo", en J. Pérez Ballesteros, *Versos en dialecto gallego*, Calleja e Cia, eds., Madrid, 1878, 7-13.

rios. Por iso no texto non hai un chamamento a conseguilos, senón unha autofelicitación polo que xa se levaba feito. Así se pode observar no comezo dos tres primeiros parágrafos que inciden sobre o orgullosos que debían esta-los participantes no movemento de renacemento da lingua polos logros acadados.

Aínda que non se incite os galegos a realizaren traballos deste tipo, o texto reivindica a adquisición doutros usos e tamén a difusión do traballo realizado. Velaquí a súa orixinalidade e tamén a razón pola que o elixín. Lamas era consciente de que os obxectivos e as loitas do Rexurdimento podían ser un relativo fracaso se quedaban reducidas ó ámbito dos intelectuais ou literatos que mercaban ou escribían libros en galego. A meirande parte da sociedade galega da época nunca mercaba nin lía libros. Esta realidade presupuña que os esforzos realizados para eleva-lo galego a lingua de uso normal podían quedar reducidos a unha minoría e que, por falta de difusión social, non chegasen a da-los froitos desexados. Para evita-lo fracaso habería, pois, que difundir esas ideas entre o maior número posible de cidadáns. Dito coas súas palabras, había que procurar "levar ó tarreo da práctica algún modo para *popularizar* o gallego", entendendo por popularización a difusión das razóns que obrigaban ó seu uso, á súa defensa e á súa reivindicación. Esta serviría, asemade, para que tódolos habitantes de Galicia coñecesen o idioma propio, para mellora-la súa calidade e, por fin, para elimina-los prexuízos que impedían o seu uso. Dende o punto de vista do autor analizado esta estratexia, a popularización do idioma, era a única posibilidade de triunfo do renacemento perseguido.

O xeito de pór en marcha ese mecanismo corrector da situación do galego tiña claro Lamas. A popularización do idioma conseguiríase plenamente a través do seu uso na prensa periódica. A razón da escolla deste medio de difusión era evidente: poucas persoas existían que non se visen obrigadas a ler algún xornal. Polo tanto, este medio aseguraba a difusión das mensaxes entre un público numeroso. Sobre a maneira en que a prensa podía, e por razóns de patriotismo debía, contribuír á popularización, tamén é o noso autor contundente: utilizando o galego, é dicir, redactando os xornais unicamente neste idioma. Agora ben, como Lamas era moi consciente da realidade na que se movía, que demostraba que naquel momento era case imposible redactar un diario enteiraemente en lingua galega, propón un paso intermedio: a redacción dunha sección en galego. Dende aquí sería máis doado chegar á meta final, que tódolos xornais que se publicasen en Galicia utilizasen como idioma único o galego. O artigo remata cun chamamento ós xornalistas para que aceptasen a idea pois así tocaríalle-la gloria de facer "polo noso chau o traballo máis glorioso que pode levar a efecto o que se gabe de bo representante da opinión pública".

Aínda que así o suxira a escolla do texto, esta non a primeira vez que Lamas fixo esta exhortación á prensa. Xa a incluíra nas páxinas de *El Heraldo Gallego*, en concreto no número 202 (20 de decembro do 1876), nun artigo titulado "A la prensa de Galicia", no que falaba de dedicarlle unha sección semanal á publicación de textos literarios en galego:

"Outro asunto de no menor importancia y que levantaría á una gran altura el espíritu y el carácter de nuestro pueblo, es la propaganda activa y constante de la dulcísima habla de Galicia. Para conseguir esta patriótica empresa no necesitan nuestros queridos compañeros en la prensa del auxilio oficial. Consagrando cada periódico semanalmente una sección destinada á la inserción de composiciones en prosa y verso, escritas en nuestro melodioso lenguaje, y á la publicación de refranes y cantares populares de nuestro país, mucho podríamos adelantar en la noble y honrosa tarea á que estamos consagrados".

Esta proposta foi ben acollida por algúns xornais que ofreceron as súas páxinas a tódolos autores en lingua galega, pero desatou as iras doutros. A raíz dela estableceuse unha moi interesante polémica sobre o papel que debía te-lo idioma na sociedade na que participaron o propio *Heraldo* e o *Diario de Lugo* e mailo *Diario de Ferrol*. Posteriormente o tema da difusión do galego a través da prensa foi retomado polo *Tío Marcos* no ano 1884, pero falando só da publicación de textos literarios.

Con respecto ós anteriores, no presente artigo Lamas avanzou nos seus pedimentos e nas súas posturas, pois amplía o campo reservado ó galego e abandona a idea dos textos literarios para solicitar unha sección fixa, con preferencia aquela que trate as noticias locais. Despois destas publicacións do autor ourensán, que saibamos, só outro escritor retomou a reivindicación, foi M. Pardo Becerra na súa serie de tres artigos titulada "D'a fala gallega", publicada en *A Monteira*⁸.

Na actualidade o artigo de Lamas aínda non está superado. Aínda hoxe non temos un diario en galego, nin a maioría dos que se publican redactan nel unha das súas seccións, senón que máis ben parece que os diarios actuais se converteron en voceiros de minoritarias asociacións e colectivos que teñen como meta esencial das súas vidas o consuma-la morte por inanición do galego.

⁸ Os artigos ós que nos referimos foron publicados nos números 1, 3 e 10. O texto onde se fala da prensa está no número 10 (28.12.1889), p. 2. Da *Monteira* hai unha edición facsímil realizada pola Dirección Xeral de Política Lingüística da Xunta.

Outras reivindicacións de Lamas

O chamamento de Lamas ó emprego do galego na prensa non é o único aspecto no que este ilustre foi orixinal na súa concepción do que precisaba e do que debía se-la lingua. E así, entre outros aspectos, podemos salientar que: el foi o primeiro que reivindicou a creación dunha Academia Galega, que dende o seu punto de vista, sería "*o limpa fixa e dá exprendor*"⁹ galego. A preocupación de Lamas pola corrección gramatical e ortográfica da lingua foi unha constante ó longo do seu traballo como xornalista e como editor. A este respecto cómpre lembrar, por exemplo, que no *Heraldo* sostivo unha pequena polémica cun xornal de Santiago sobre cal das variedades lingüísticas do galego era a máis correcta. No *Tío Marcos da Portela* manifestou tamén en numerosas ocasións a súa preocupación por este tema, sendo especialmente significativos os escritos relacionados coa polémica sobre a ortografía da fricativa prepalatal xorda. Esta polémica ten lugar o mesmo ano no que se publicou o artigo que nos está a servir de base para esta análise e a ela fai referencia no terceiro parágrafo cando se queixa de que as regras de ortografía que rexen no momento son case unipersoais. Para ter unha idea exacta sobre o interese deste autor polas cuestións normativas cómpre saber que no *Tío Marcos* apareceron nada menos que 11 traballos en catro meses sobre o tema da ortografía da prepalatal fricativa xorda.

Tamén foi este autor o primeiro que utilizou os instrumentos xurdidos do propio movemento para xustifica-lo inicio de novos usos e novas accións reivindicativas. Neste sentido cómpre indicar que el tivo moito que ver na mitificación en vida da figura de Rosalía Castro, a quen no ano 1875 califica como rola de Galicia. Foi tamén un dos primeiros que converteu o seu compromiso coa lingua nun chamamento directo ás persoas con el relacionadas para que o seguisen nese camiño. Os rexurdimentistas comprometíanse coa lingua ó escribiren en galego e ó defenderen e reivindicaren este idioma. O compromiso manifestábase, ademais, na inclusión nos seus escritos dunha serie de argumentos cos que se pretendía mobiliza-los galegos a usa-la lingua. Agora ben, poucos foron os autores que fixeron un chamamento directo ó uso oral activo e consciente do idioma. Dos poucos que hai, ningún tan explícito como o que aparece no poema "O falar das fadas" incluído no libro *Saudades Gallegas*:

Fálame nesa fala melosiña
que celestiales armunías ten;

⁹ V. Lamas Carvajal, *Dez cartas escritas pr'os gallegos*, Ourense, 1875.

fálame no lengoaxe da terriña
s'é que me queres ben.

Fálame nesa fala qu'espresando
tristuras, fai sentir ô curazon
non sei que morno acabamento brando,
nin que vaga emocion.

Fálame nesa fala pracenteira
que cando goces expresarnos quer,
é mais leda qu'os tonos d'a muiñeira,
é mais dulce que a mel.

Fálame no linguaxe dos gallegos
se me queres facer moito sentir;
na fala que hastra en lábeos de labregos
non sei que ten pra min.

Arrólame con ritmo regalado,
coa sonora infinita vibracion
do falar polas fadas inventado
pra meigar curazóns.

Xa de neno, esa fala melosiña,
o meu feitizo a miña groria foi;
fálame no linguaxe da terriña
s'é que me tes amor¹⁰.

E, xa para rematar, nun momento no que os ataques directos á preponderancia do español en Galicia podían ser contraproducentes, posto que o galego aínda non adquirira o suficiente prestixio social nin era vehículo dunha cultura importante, el foi o único, alomenos ata o ano 1891, que se atreveu a manifestar publicamente o ideal dunha Galicia monolingüe, como moi ben queda expresado no texto que comentamos. Unha Galicia monolingüe que el considera que se podía conseguir co esforzo de todos e moi especialmente co exemplo da prensa. O monolingüismo, na súa opinión, era o único camiño posible para garanti-la supervivencia da lingua.

Ben, aínda que con esta colaboración non esgotei, nin sequer esbocei na súa totalidade o conxunto das ideas relacionadas co uso social da lingua galega e coa súa extensión defendidas por Lamas Carvajal, e moito menos as da totalidade do Rexurdimento, agardo que, cando menos, esta sirva para que se decatén de que no século XIX a reflexión sobre a lingua galega foi moito maior do que comunmente se pensa, como tamén foi moito máis importante do que se cre o movemento reivindicador do

¹⁰ V. Lamas Carvajal, *Saudades gallegas*, Impr. de La Propaganda Gallega, Ourense, 1880, 71-73.

idioma. Dentro deste, Lamas Carvajal, desafortunadamente hoxe só coñecido -e pouco apreciado- polo seu labor literario, foi un home comprometido co movemento de recuperación nacional de Galicia, que tivo unha visión do futuro do idioma e dos avances técnicos e sociais moito máis avanzada cá dos seus coetáneos. A idea dunha Galicia monolingüe e a importancia que pensaba que ían adquirir-los medios de comunicación de masas no futuro constitúen a mellor proba. O seu texto non ofrece ó respecto ningunha dúbida. Mágoa que esta Galicia-Saturno só nos deixara desta figura senlleira uns poucos libros, unha edición fac-similar pésima e incompleta do *Tío Marcos*, un pequeno monumento e non sei se algunha rúa escura e pouco transitada.

FORA VERGONZA¹¹

Abofellas que tódolos que se gaban de amantes da fala gallega, lles debe brincar o peito de alegría ó ve-lo que traballan os escritores e entuseastas poetas enxebres porque se estenda e progrese un idioma que lle dá envexa a tódolos que de veras se afanan polo renacemento das falas rexionales.

Non parece sinon que se estendeu pola nosa terraña un antusiasmo xeneral en proveito do melosiño linguaxe que tantas veces lle sirviu e serve a grandes xenios pra facer presente que tamén en gallego se poden espoñer tódolos sentimentos dos corazóns nos que latexa forte o amor pola pátreia e polas artes (...)

É cousa mui dina de ser alabada o que os literatos gallegos non sólo se contenten con publicar moitas e bonitas poesías, tradicións e contos dos que naide facía caso máis que os vellos tras da lareira, sinón que espreman tamén os miolos pra saber si tal ou cal palabra se pon desta ou da outra maneira. Porque o certo éelles que, apesar de ser un gallego, vese nas apuradas pra saber o verdadeiro modo de esquirbir as palabras máis conecidas e máis correntes da faliña gallega, i-as regras da ortografía son tan *unipersonales* que se volve un home tolo ó ver que as autoridás gallegas na materia escriben cada un da maneira que Dios ou a súa cencia lle deu a entender.

E ben ¿cantos gallegos se enteiran destas agarradas? Poucos; solo os que teñen diñeiro e amor ó mesmo tempo ás cousas da terra e len as poucas revistas que se publican en Galicia.

Pois tendo en conta este inconveniente, creo que debe precurarse levar ó tarreo da práutica algún modo pra *popularizar* o gallego -e perdonade a palabra- Porque, compañeiros de monteira, dá grima ver que hai moitos gallegos que se teñen por bos, e probe do home que se estrevese a poñelo en duda diante das súas barbas, e sin embargo non son capaces de ler e parolar un parrafeio na nosa fala así os fixeran ministros da Facenda.

E si a esto se xunta a vergonza que teñen outros moitos de falalo diante de presoas que non sean conecidas i-o estropicio que cada día van facendo máis grande os que volven do servico coa súa terminoloxía especial, xa se pode botar con facilidade a conta dos que, amantes da terraña, loitan con fe porque a nosa fala chegue a ter a importancia que lle corresponde.

Parece que non é de creer. Como si na fala que usaron os xenios doutros tempos ante a Nación enteira non se poidera comunicar un con tódolos gallegos, temos vergonza de facer uso do que os estranos tanto ademiran e con tanto intrés aprenden.

E dempois de todo, amiguiños, ¿que estrano ten que a xente labrega, en canto sabe algunhas palabras castelás, as indilgue armando un batiburrillo de mil diabros, ó ver o escatimento que fan do idioma gallego as presoas que debían dar

¹¹ Manoel de Lence, "Fora vergonza", *Tío Marcos d'a Portela. Parrafeos co pobo galego*, 235 (1.6.1888), ano X, Ourense, pp. 1-3. O texto manipulado ortograficamente. Para facilita-la súa lectura adaptouse a ortografía -acentos e contraccións- ás normas actuais. O léxico non se modificou, nin se cambiou ningunha escolla do autor. O texto orixinal pódese consultar, ademais de no propio semanario, en C. Hermida (1993): *A reivindicación da lingua galega no Rexurdimento (1840-1891). Escolma de textos*. Consello da Cultura Galega, 327-330.

exemplo? Ningún. Pois eu non sei si será botarme de mui atrevido ó afirmar que, mentras tódolos gallegos non sepian lelo e falalo e non perdan a vergonza, amostando que son verdadeiros fillos da terra en que naceron, non pode progresar como debe o verdadeiro renacemento literario.

O percorrar esto é unha das obras á que principalmente deben de atender os que de veras se intresen pola nosa fala. (...)

Atendendo a todas estas razóns tan dinas de respecto, eu creo, ó meu corto parecer, que sería bon medio de precurar que tódolos fillos de Galicia se gabasen de lelo e falalo en público valerse dos pródicos diarios, e con tal que estos á unha fixesen con algo de interés i-entusiasmo unha boa campaña, paréceme que logo se habían tocar con proveito os resultados. Mentira parece que de tanto diario como sai á luz tódolos días en Galicia non haxa ningún que defenda a terra en gallego e que teña un que contentarse solamentres con dous semanarios escritos no propio linguaxe.

Bueno, pois xa que non se poida conseguir polo de agora que a maior parte dos pródicos que se publican en Galicia se escriban todos en gallego, ó menos valerse algo deles e converirse todos ou casi todos en publicar unha das seucións sempre en gallego. Que esta seución fose, poño por caso, a que publica as noticias da localidá, e coeso teríamos despois a seución toda de noticias gallegas escrita na nosa fala.

O periodista desempeñaría desta maneira unha das principás misións que lle impón o seu nobre cargo i-a prensa faríalle un servició á terra gallega que nunca se podería estimar o bastante, porque o principal monumento que un pobo pode levantar é a rexeneración verdadeira do seu linguaxe, i-a proba máis concruiente de que se cobiza con gusto é que sostén con tesón o que un afamado escritor lle chamou a bandeira da pátre.

As ventaxas que se conseguirían con decidirse a practicar somellante pensamento paréceme que ben merecen a pena de que se faga algo pra saír dunha vez do paso. Porque non hai que darlle voltas: lexos da vista lexos do corazón. O gallego que non se comunica a miúdo co linguaxe da terra non pode saber o que lle fai falla pra podelo falar ben; e mentras que todos non o parolamos en alto e sin vergonza e namentras que tódolos gallegos non o entendan é imposíbre que o idioma gallego volva a ter a importancia que por moitos e bos títulos ten ganada.

Aproveitarse dos diarios pra esta empresa é a cousa máis natural porque son mui poucos os que non se ven na percisión de ler algún, e desta maneira conseguírase que todos se vaian afacendo ó linguaxe que usan os enxebres da terra; e que dando a prensa o exemplo pra que se perda a inxusta vergonza que pola falta de costume teñen moitos chegue pronto o día de que os gallegos non falemos máis que a própea e verdadeira fala, que non sei cometese ningún pocado pra andar por ahí medosa e derregada.

¿Que o pensamento deste probe gallego ten incomenencias? Pois a espoñelas e facelos medios pra que vencéndoas lle toque a groria ós periodistas gallegaos de haber feito polo noso chau o traballo máis grorioso que pode levar a efeuto o que se gabe de bo representante da opinión pública.

¿Que por chiripa o pensamento é aceptable? Maus á obra e que veña pronto o día en que tódolos gallegos nos entendamos ben prá rexeneración da terra que nos viu nacer e que ten dreito a esixir de nós máis antusiasmo e máis intrés do que polo xeneral lle demostramos coa nosa indiferencia i-o noso abandono.